

Poniższy artykuł stanowi tylko zarys historyczny utworzenia Instytutu i wspomina niektórych jego wybitnych przedstawicieli. Nie sposób w takim skrócie, dokładnie i w pełni opisać działalności jednej z największych instytucji naukowych na świecie.

Na początku XX wieku ponad połowa wszystkich Żydów ówczesnego świata (czyli ponad 5 milionów), mieszkała na terenach Cesarstwa Rosyjskiego – głównie w zachodniej jego części, należącej dawniej do Rzeczypospolitej. Nic więc dziwnego, że bujnie rozwijało się tam życie żydowskie, we wszystkich jego przejawach, mimo rosyjskich szykan i pogromów. Chyba największym centrum tego żydowskiego życia było wtedy Wilno – dawna stolica Księstwa Litewskiego. Miasto to nazywano wtedy Jerozolimą Północy, bo tu skupiała się religijna i naukowa działalność Żydów Wschodniej Europy. Tu działali żydowscy mędrcy i tu istniały żydowskie uczelnie talmudyczne. W roku 1925 właśnie w Wilnie utworzono Żydowski Instytut Naukowy.

Cele nadrzędne działania tego Instytutu skupiały się na trzech zadaniach:

1. Ześrodkowanie twórczości naukowej w języku żydowskim (jidysz), przede wszystkim zaś scentralizowanie badań naukowych nad tym językiem, oraz nad literaturą żydowską.
2. Wyszukanie pracowników naukowych, na przyszłe potrzeby Instytutu i jego nowych placówek.
3. Rejestracja wszelkich przejawów żydowskiego życia kulturalnego na całym świecie.

Ogólnie chodziło o to, aby Instytut gromadził informacje o wszelkich przejawach żydowskiej działalności na polu kultury i nauki w różnych krajach. Instytut miał dbać o rozwój i upowszechnianie języka żydowskiego jidysz, jako wspólnej platformy łączącej Żydów z różnych krajów świata. Od wielu lat w żydowskich środowiskach rozwijał się nieformalny ruch zwany „Jidyszyzm”, na rzecz powszechnego uznania języka jidysz za oficjalny, narodowy język Żydów. Syjoniści propagowali opozycyjnie język hebrajski, który po drugiej wojnie światowej został oficjalnym językiem państwa Izrael, ale to stało się już w zupełnie innych warunkach i okolicznościach.

Wracając do jidysz, to warto wspomnieć jeszcze, że w roku 1908, w Czerniowcach na Ukrainie odbyła się Konferencja Językowa, na której większością głosów poparto inicjatywę propagowania jidysz jako powszechnego języka żydowskiego. W Konferencji tej wzięli wprawdzie udział głównie literaci i artyści, ale też właśnie oni mieli możliwości i potencjał

twórczy do rozpowszechniania jidysz w swojej kulturotwórczej działalności.

Od samego początku swego istnienia Instytut rozwinął ożywioną działalność naukową i organizacyjną. W dniach 24 – 27 października odbyła się w Wilnie Konferencja, na której ostatecznie ustalono strukturę organizacyjną Instytutu. W konferencji tej brali udział przedstawiciele środowisk żydowskich z: Polski, Litwy, Łotwy, Estonii, Rumunii, Niemiec i USA.

Organizacyjnie Żydowski Instytut Naukowy w Wilnie składał się odtąd z czterech głównych Sekcji: Filologicznej, Historycznej, Ekonomiczno – Statystycznej i Pedagogicznej. Przy Sekcji Filologicznej stworzono Komisje: Etnograficzną, Terminologiczną i Lingwistyczną. W przyszłości planowano utworzenie specjalnej Komisji zajmującej się najnowszą literaturą żydowską. Na Konferencji powołano też Komisję dla zorganizowania Sekcji Sztuk Plastycznych, która będzie się miała zająć w przyszłości stworzeniem Muzeum Sztuki Żydowskiej. Na Konferencji ustalono też skład osobowy poszczególnych Sekcji oraz procedurę zmiany lub powiększania ich składu

Oprócz wymienionych Sekcji Instytut posiadał Centrum Bibliograficzne, Archiwum, Bibliotekę oraz Muzeum Teatrolologiczne im. Ester Rachel Kamińskiej.

W siedemnastu krajach: w Polsce, Niemczech, Francji, Litwie, Łotwie, Estonii, Rumunii, Austrii, Czechosłowacji, Belgii, Anglii, Palestynie, USA, Kanadzie, Argentynie, Brazylii i Afryce Południowej powstały regionalne Towarzystwa Przyjaciół Żydowskiego Instytutu Naukowego. Zadaniem ich jest wspieranie Instytutu przez uzupełnianie jego zbiorów etnograficznych, bibliotecznych, teatrolologicznych itp. Bardzo ważnym jest również materialne budżetu Instytutu.

W wielu miastach różnych krajów istnieją Koła Zbieraczy eksponatów dla Instytutu, działa również ponad 300 indywidualnych ofiarodawców. Całością prac Instytutu kierują: Zjazd odbywający się co trzy lata, Rada Naczelna zbierająca się co najmniej raz w roku i Zarząd Centralny oraz Biuro Wykonawcze. Siedzibę tego Biura umieszczono w Wilnie, w domu

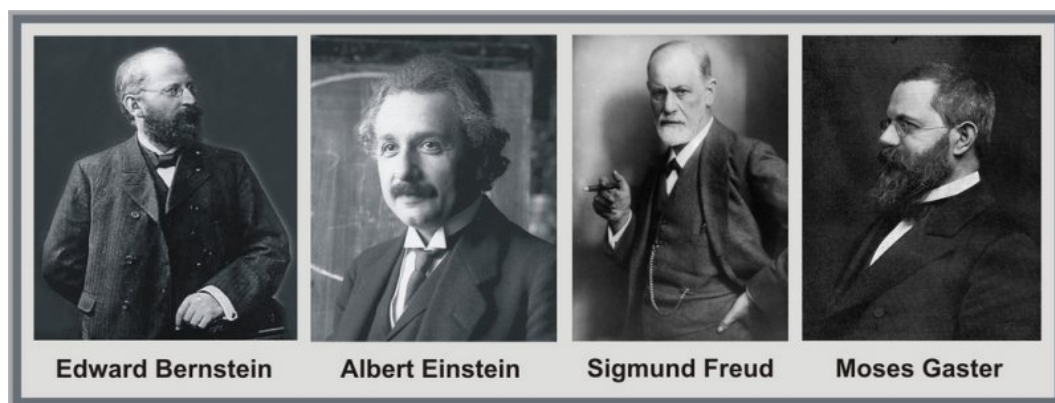
Wpisany przez Izrael Szejman
Wtorek, 19 Lipiec 2011 12:25 -

wynajętym na zbiory Instytutu, zanim wykończony został własny gmach Instytutu. Natomiast Muzeum Sztuki Żydowskiej zamierzano utworzyć w Warszawie.

Ponadto na Konferencji w 1929 roku powołano do życia, także Kuratorium Żydowskiego Instytutu Naukowego, złożone z najwybitniejszych postaci żydowskiego świata nauki z różnych krajów.

Poniżej prezentujemy skład dziewięcio - osobowego Prezydium Honorowego tegoż Kuratorium.

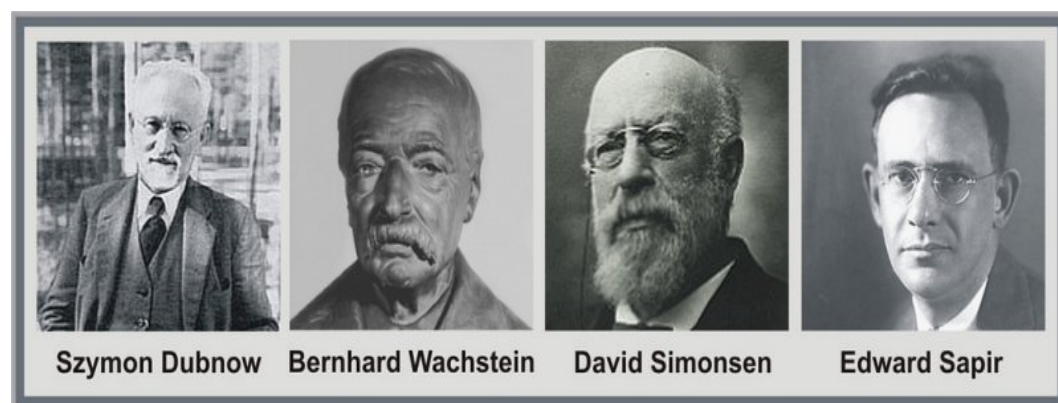
Edward Bernstein – żył w Berlinie w okresie od 06.01.1850 do 18.12.1932. Był teoretykiem ideologii niemieckich socjaldemokratów. Stworzył w ruchu robotniczym swoisty rewizjonizm. Dobro jednostki stawiał ponad kolektywem, jako nadrzędne. Miał wizję "wsiąkania" socjalizmu w ustrój kapitalistyczny, by potem przekształcić stosunki społeczne w socjalistyczne. Od czasu jego działalności mówi się o podziale w ruchu robotniczym na lewicę i prawicę.

Albert Einstein – żył w okresie od 14.03.1879 do 18.04.1932 roku. Był sławą w fizyce teoretycznej XX wieku. Znany jako twórca ogólnej i szczególnej teorii względności, zajmował się też teorią światła. Opublikował ponad 450 prac, w tym ponad 300 naukowych. Wydatnie przyczynił się do rozwoju fizyki atomowej, co umożliwiło USA zbudowanie bomby atomowej. Wniósł też swój wkład do rozwoju filozofii nauki.

Był dziesięciokrotnie kandydatem do Nagrody Nobla, którą otrzymał w 1921 roku "Za zasługi dla fizyki teoretycznej, szczególnie za odkrycie praw rządzących efektem fotoelektrycznym". Był niemieckojęzycznym Żydem, bez konkretnej przynależności państwowej.

Sigmund Freud (Sigismund Schlomo Freud) – żył w okresie od 06.05.1856 do 23.09.1939 roku. Był powszechnie znanym, austriackim neurologiem i psychiatrą, a zasłynął jako twórca psychoanalizy. Był zdecydowanym krytykiem religii, jako następstwa słabości ludzi wobec otaczającego ich świata. Podkreślał rolę czynników nieracjonalnych i emocjonalnych w zachowaniach człowieka.

Moses Gaster – żył w okresie od 17.09.1856 do 05.03.1939 roku. Był sefardyjskim Żydem z Rumunii. Studiował w Lipsku i we Wrocławiu. Wykładał literaturę słowiańską na Uniwersytetach w Bukareszcie i w Oxfordzie. Zajmował się też biblijną archeologią i starożytnymi rękopisami Samarytan. Zasłynął jako kolekcjoner 10.000 manuskryptów i 350 kodeksów hebrajskich. Był autorem wielu dzieł literackich.

Szymon Dubnow (Markowicz) – żył w okresie od 10.09.1860 do 08.12.1941 roku. Był rosyjskim Żydem, znanym jako historyk, pisarz i działacz polityczny. Był zwolennikiem języka jidisz i życia w autonomii kulturowej, w diasporze. Był przeciwnikiem zarówno asymilacji, jak i syjonizmu. Bardzo zasłużył się dla rozwoju nowoczesnej historiografii żydowskiej. Zajmował się historią chasydizmu, sabataizmu i frankizmu.

dr Bernhard Wachstein – żył w okresie od 19.01.1868 do 15.01.1935 roku. Był historykiem, bibliografem i genealogiem. Urodził się w Galicji, kształcił się w seminarium rabinicznym i na Uniwersytecie w Wiedniu. Sprawił, że biblioteka gminy żydowskiej w Wiedniu wkrótce zaliczała się do najbogatszych w Europie. Jego dwutomowe dzieło, (Napisy na Starym Cmentarzu Żydowskim w Wiedniu, wyd. Wiedeń 1912/17), stanowi studium inskrypcji nagrobków wiedeńskiej społeczności żydowskiej lat 1540 - 83. W 1922 roku opublikował (Inskrypcje Starym Cmentarzu Żydowskim w Eisenstadt). Napisał też kilka monografii na temat morawskich społeczności. Wśród jego genealogii żydowskich osobistości była też informacja o rabinicznym pochodzeniu Karola Marksa, co wywołało dużo emocji.

Rabin prof. David Simonsen – żył w okresie od 1853 do 1932 roku. Był rabinem, bibliofilem i filantropem. Urodził się w Kopenhadze, gdzie studiował języki wschodnie, następnie we Wrocławiu zgłębiał nauki rabiniczne. W Danii przez 10 lat był Naczelnym Rabinem i prowadził jednocześnie pracę naukową. W 1903 roku mianowano go profesorem. W działalności naukowej nie przeszkodziła mu nawet wojna światowa. Pozostawił po sobie około 120 prac naukowych i księgozbiór liczący 45.000 tomów, który przejęła potem Biblioteka Królewska.

Edward Sapir – żył w okresie od 26.01.1884 do 04.02.1939 roku. Polski Żyd z Łęborka. Był językoznawcą i antropologiem, jak również krytykiem literackim i muzycznym. Tworzył poezje i komponował muzykę. Był zwolennikiem strukturalizmu amerykańskiego w językoznawstwie, jako uczeń Franza Boaza. Sapir wraz ze swoim uczniem Benjaminem Lee Whorfem stworzyli koncepcję zwaną: Hipoteza Sapira – Whorfa, w której stwierdzili, że każdy język wpływa na postrzeganie rzeczywistości przez jego użytkowników.

Chaim Żyłowski – żył w okresie od 1863 do 1943 roku. Był pisarzem, filozofem i socjalistą. W młodości związał się z rosyjskim ruchem socjalistycznym, potem powrócił do żydowskich

korzeni. W swoich opracowaniach uważał, że powodem różnych nieszczęść Żydów jest zachowywanie przez nich historycznych idei. W swojej filozofii łączył terytorializm z socjalizmem, oraz odrodzenie narodowe w diasporze, oparte na wspólnym języku jidisz.

Powyższe zdjęcie wykonano w 1908 roku, w Czerniowcach na Ukrainie, podczas Konferencji Językowej na temat upowszechnienia języka jidisz. Widzimy tam, patrząc od prawej strony, że są tam obecni żydowscy pisarze: Hersz Dawid Nomborg (1876 - 1927), Chaim Żyłowski (1863 - 1943), Szalom Asz – stojący (1880 - 1957), Icchak Lejb Perec (1851 - 1915) i Abraham Reizen – każdy z nich wart odrębnej biografii.

Na Konferencji Żydowskiego Instytutu Naukowego w Wilnie, w 1929 roku, postanowiono że „...celem wyszkolenia pracowników naukowych i społecznych oraz nauczycieli szkół średnich i seminariów nauczycielskich, wspomniana wyżej Konferencja postanowiła przystąpić do zorganizowania przy Instytucie wyższej uczelni z programem obejmującym na razie nauki humanistyczne. Zarządowi Centralnemu polecono opracowanie planu zrealizowania tej doniosłej uchwały...”.

Budżet Instytutu początkowo opierał się na prywatnych funduszach własnych współpracowników oraz na doraźnych dotacjach różnych organizacji społecznych. Pierwsze dwa lata istnienia Instytutu wykazało dochód łączny w kwocie 20.504 zł 82 gr. Ponad połowę z tego, czyli 11.592 zł otrzymano wówczas od różnych organizacji amerykańskich, a na resztę złożyły się datki organizacji krajowych. W następnych latach działalnością naukową Instytutu zainteresowały się szerzej gminy żydowskie i samorządy miejskie w różnych miastach Polski i innych krajów. Dla porównania to w roku 1929/1930 gminy żydowskie w dużych miastach (Wilno, Warszawa, Łódź) wyasygnowały na wsparcie finansowe Instytutu po 3.000 zł. Biedniejsze gminy (w mniejszych miastach) dały np.: Grodno 500 zł, Białystok i Lwów po 300 zł, Włocławek, Częstochowa, Chełm i Kutno po 200 zł; mniejsze też się dokładały w miarę możliwości. Z gmin zagranicznych otrzymano np. 370 zł z Wiednia i 200 zł z Zwickau. Analogicznie samorządy miejskie wyznaczały podobne sumy np.: Wilno i Łódź po 3.000 zł, Białystok i Lida po 300 zł, Nowy Dwór i Siedlce po 250 zł, a Pińsk i Hrubieszów po 200 zł itd. Natomiast w dniu 3 lutego 1930 roku, Rada Miejska Warszawy uchwaliła na rok budżetowy 1930/31 dotację w wysokości 10.000 zł, co dobitnie świadczy o zrozumieniu potrzeby skutecznego wspierania działalności Żydowskiego Instytutu Naukowego.

W swojej codziennej pracy Instytut kontaktował się z podobnymi placówkami w kraju i zagranicą. Istniała wymiana wydawnictw naukowych z różnymi uczelniami i towarzystwami naukowymi. Biblioteka Narodowa w Warszawie, a w ślad za nią i inne biblioteki, zaczęły stosować przy opracowywaniu druków żydowskich metodę transkrypcji opracowaną przez

Żydowski Instytut Naukowy w Wilnie.

Działalność naukowa Instytutu była bardzo wysoko oceniana przez wybitnych przedstawicieli ówczesnego świata nauki z Europy i z USA. Instytut pracował i rozwijał się naukowo do roku 1941, do czasu gdy Wilno zajęli Niemcy, choć już nieco wcześniej nowojorska filia Instytutu zaczęła odgrywać główną rolę. Po wojnie udało się odzyskać z niemieckiej pożogi i barbarzyńskiej dewastacji, dużą część przedwojennych zbiorów wileńskiej centrali Instytutu, które przewieziono do USA. Sam Instytut, po przemianowaniu go na YIVO - Institute for Jewish Research, ma od tej pory siedzibę w Nowym Jorku. Zajmuje się nadal, jak pierwotnie zakładano, dokumentowaniem i opracowywaniem dorobku Żydów aszkenazyjskich (używających języka jidisz). Biblioteka Instytutu zgromadziła już łącznie ponad 360.000 druków i rękopisów (od XVI wieku). Ponadto 22 miliony różnych dokumentów, fotografii, nagrań, plakatów, filmów itp.

Izrael Szejman, 18.07.2011 r.

(opracowano na podstawie sprawozdań rocznych Żydowskiego Instytutu Naukowego w Wilnie, oryginalnych materiałów YIVO oraz dostępnych źródeł encyklopedycznych)